Jakuutin kieli

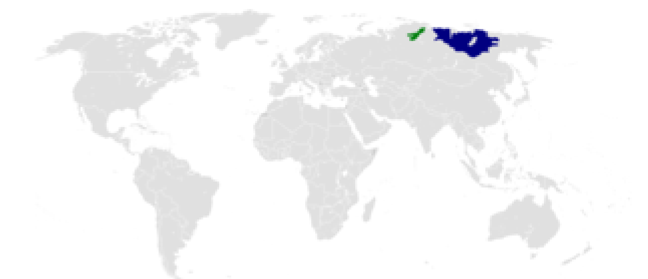
Jakuutin kieli (jakuutiksi саха тыла, *saha tyla*) on jakuuttien puhuma turkkilainen kieli. Sillä on virallisen kielen asema Sahan tasavallassa Venäjällä.

Jakuutti	
Oma nimi	Саха тыла, *saha tyla*
Muu nimi	saha
Tiedot	
Alue	Saha, Evenkia
Virallinen kieli	Saha
Puhujia	444 000
Sija	ei 100 suurimman joukossa
Kirjaimisto	kyrillinen
Kielitieteellinen luokitus	
Kielikunta	turkkilaiset kielet
Kieliryhmä	pohjoisturkkilaiset kielet
Kielikoodit	
ISO 639-2	sah
ISO 639-3	sah (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=sah)
	Ohje

Sisällysluettelo

Levinneisyys ja puhujamäärä

Jakuutin kieltä puhutaan lähinnä Sahan tasavallassa eli Jakutiassa ja sen lähialueilla: Krasnojarskin ja Habarovskin aluepiireissä sekä Magadanin, Irkutskin ja Amurin alueilla.[1] Vuoden 1989 väestönlaskennan mukaan jakuutin puhujia oli Venäjällä 391 300 henkeä, joista 380 300 Jakutiassa.[2] Vuoden 2002 väestönlaskennan mukaan jakuuttia puhui 456 300 henkeä,[3] joista 446 700 Jakutiassa.[4] (lukuihin sisältyvät myös jakuuttia toisena tai vieraana kielenä puhuvat).

Jakuutin ja dolgaanin kielten puhuma-alueet. (Jakuutin puhuma-alue sinisellä.).

Vuonna 1989 Venäjän jakuuteista 94,0 % puhui jakuuttia äidinkielenään ja 1,3 % toisena kielenä.[5] Vuonna 2002 93,2 % jakuuteista osasi jakuuttia[6] (Jakutiassa 94,3 %).[4] Jakuuttia puhuu myös huomattava osa evenkeistä, eveneistä ja jukagiireista sekä osa Jakutian vanhoista venäläisasukkaista.[1]

Kansallisuudeltaan jakuuteista 87,4 % osaa venäjää[7] (70,9 % vuonna 1989).[5] Jakutian koko väestöstä 47,1 % osaa jakuuttia[4] ja 93,3 % venäjää.[8]

Vuoden 2010 väestönlaskennan mukaan Venäjällä on 450 100 jakuutin puhujaa[9].

Historia ja murteet

Jakuutin kieli kuuluu turkkilaisten kielten itäisen haaran uiguurilais-oguzilaiseen ryhmään, jossa se muodostaa oman alaryhmänsä. Fonetiikaltaan, kieliopiltaan ja sanastoltaan se poikkeaa voimakkaasti muista turkkilaisista kielistä.[10]

Jakuuttien esi-isiä ovat Keski-Aasian aroilta siirtyneet turkkilaisheimot, jotka asuivat pitkään Baikalin ympäristössä. Heidän kielensä muistutti läheisesti Orhon-kirjoituksien kieltä. 900–1000-luvuilla he alkoivat mongolien ahdistamina siirtyä Lenajokea pitkin pohjoiseen. Turkkilaiset ja mongolit asuivat pitkään yhdessä nykyisen Jakutskin seudulla. 1400–1500-lukujen vaihteeseen mennessä mongolit sulautuivat jakuutteihin jättäen heidän kieleensä paljon mongolikielten piirteitä. Kieleen vaikuttivat myös jakuutteihin varhaisessa vaiheessa sulautuneet tunguusikansat. Asutuksen laajentuessa 1600-luvun loppupuolelta lähtien syntyi murteita, joissa on havaittavissa voimakas evenkin ja eveenin substraattivaikutus.[11]

Kielessa on kaksi murrevyöhykettä, a- ja o-murteet, jotka jakautuvat lukuisiin alue- ja paikallismurteisiin. Murteiden väliset erot ovat kuitenkin melko vähäisiä. Lähinnä niitä esiintyy ääntämisessä ja pohjoisosissa myös sanastossa.[11]

Fonologia

Jakutin kielessä on 20 konsonanttia ja 8 vokaalia.

Konsonantit

Soinnillisuus on erotettu taulukossa siten, että |-viivan vasemmalla puolella on soinniton ja oikealla puolella soinnillinen versio.

<table>
<tr><th colspan="2"></th><th>Bilabiaali</th><th>Dentaali</th><th>Alveolaari</th><th>Palataali</th><th>Velaari</th><th>Glottaali</th></tr>
<tr><td colspan="2">Nasaali</td><td>m</td><td>n</td><td></td><td>ɲ</td><td>ŋ</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Klusiili</td><td>p | b</td><td>t | d</td><td></td><td>c | ɟ</td><td>k | g</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Frikatiivi</td><td></td><td></td><td>s</td><td></td><td>x | ɣ</td><td>h</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Approksimantti</td><td>Tavallinen</td><td></td><td></td><td>l</td><td>j</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Nasaloitunut</td><td></td><td></td><td></td><td>j̃</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Tremulantti</td><td></td><td></td><td>ɾ</td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

Lähde:[12]

Vokaalit

Kaikki vokaalit voivat esiintyä sekä pitkinä että lyhyinä.

	Etinen		Takainen	
	Lavea	*Pyöreä*	*Lavea*	*Pyöreä*
Suppea	i	y	ɯ	u
Avoin	e	ø	a	o

Lisäksi kielessä on neljä diftongia: [ɯa], [uo], [ie] ja [yø].

Lähde:[12]

Kirjakieli

Jakuutin kirjakieli alkoi muotoutua 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Ensimmäinen jakuutinkielinen kirja ilmestyi vuonna 1812. Erilaisilla kyrillisillä kirjaimistoilla julkaistiin uskonnollista ja myöhemmin myös maallista kirjallisuutta. 1900-luvun alussa ilmestyivät ensimmäiset jakuutinkieliset sanoma- ja aikakauslehdet. Venäjän vallankumouksen jälkeen otettiin käyttöön S.A. Novgorodovin laatima kansainväliseen foneettiseen transkriptioon perustunut aakkosto, joka vuonna 1930 korvattiin Neuvostoliiton turkkilaisten kielten yhtenäisellä latinalaisella kirjaimistolla. Vuonna 1940 siirryttiin venäläiseen aakkostoon,[13] johon on lisätty kirjaimet ҕ, ҥ, һ, ө, ү sekä digrafit дь ja нь. Kirjakielen normit perustuvat murrerajat ylittävään suullisen kansanperinteen kieleen.[13]

Jakuutin kirjaimisto

А а	Б б	В в	Г г	Ҕ ҕ	Д д	Дь дь	Е е
Ё ё	Ж ж	З з	И и	Й й	К к	Л л	М м
Н н	Ҥ ҥ	Нь нь	О о	Ө ө	П п	Р р	С с
Һ һ	Т т	У у	Ү ү	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч
Ш ш	Щ щ	Ъ ъ	Ы ы	Ь ь	Э э	Ю ю	Я я

Vuonna 1992 Jakutiassa hyväksyttiin kielilaki, joka antaa jakuutille tasavallan virallisen kielen aseman venäjän kielen rinnalla. Jakuuttia käytetään opetuskielenä alkeis- ja keskikouluissa sekä osittain myös ammattioppilaitoksissa ja yliopistossa. Venäjänkielisissä kouluissa jakuuttia opiskellaan aineena. Kielellä julkaistaan oppikirjoja, kauno- ja lastenkirjallisuutta sekä tietokirjoja. Jakuutiksi ilmestyy yli 40 sanoma- ja aikakauslehteä ja sitä käytetään radiossa ja televisiossa. Jakutskissa ja Nerjungrissa toimii neljä jakuutinkielistä ammattiteatteria ja maaseudulla kymmenkunta kansanteatteria. Jakuuttia käytetään paikallishallinnon ja oikeuslaitoksen kielenä sekä osittain myös aluehallinnossa.[14]

Nykytilanne

Jakuutin kielen asema on perinteisesti vahva. Kirjakieli on melko kehittynyt ja sen käyttöala laaja. Kieltä voidaan pitää varsin elinvoimaisena eikä se toistaiseksi ole mitenkään uhanalainen.

Lähteet

1. *Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom III*, s. 532. Moskva: Nauka, 2005. ISBN 5-02-011237-2.
2. *Pismennyje jazyki mira: Jazyki Rossijskoi Federatsii. Sotsiolingvistitšeskaja entsiklopedija. Kniga 1*, s. 576. Moskva: Academia, 2000. ISBN 5-87444-103-4.
3. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.4. Rasprostranjonnost vladenija jazykami (krome russkogo). (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_04.xls) (xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 15.2.2009. (venäjäksi)
4. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.6. Vladenije jazykami (krome russkogo) naselenijem otdelnyh natsionalnostei po respublikam, avtonomnoi oblasti i avtonomnym okrugam Rossijskoi Federatsii. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_06.xls) (xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 15.2.2009. (venäjäksi)
5. *Narody Rossii: entsiklopedija*, s. 442. Moskva: Bolšaja Rossijskaja Entsiklopedija, 1994. ISBN 5-85270-082-7.
6. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.5. Vladenije jazykami (krome russkogo) naselenijem naibolee mnogotšislennyh natsionalnostei. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_

05.xls) (xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 15.2.2009. (venäjäksi)
7. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.2. Naselenije po natsionalnosti i vladeniju russkim jazykom. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_02.xls) (xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 15.2.2009. (venäjäksi)
8. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.3. Naselenije po natsionalnosti i vladeniju russkim jazykom po subjektam Rossijskoi Federatsii. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls) (xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 15.2.2009. (venäjäksi)
9. Naselenije Rossijskoi Federatsii po vladeniju jazykami (http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab6.xls) *gks.ru*. Viitattu 20.1.2012. (venäjäksi)
10. Baskakov, N.A.: *Tjurkskije jazyki. Izd. 2-je, ispr.*, s. 194–196. Moskva: KomKniga, 2006. ISBN 978-5-484-00515-4.
11. *Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom III*, s. 533. Moskva: Nauka, 2005. ISBN 5-02-011237-2.
12. Ager, Simon: Yakut (саха тыла) (https://www.omniglot.com/writing/yakut.htm) 2020. Omniglot. Viitattu 10.4.2020. (englanniksi)
13. *Gosudarstvennyje i titulnyje jazyki Rossii: entsiklopeditšeski slovar-spravotšnik*, s. 436–437. Moskva: Academia, 2002. ISBN 5-87444-148-4.
14. *Pismennyje jazyki mira: Jazyki Rossijskoi Federatsii. Sotsiolingvistitšeskaja entsiklopedija. Kniga 1*, s. 579. Moskva: Academia, 2000. ISBN 5-87444-103-4.

Turkkilaiset kielet

azeri | baškiiri | dolgaani | gagauzi | hakassi | haladži | jakuutti | karaiimi | karakalpakki | karatšai-balkaari | kaškai | kazakki | krimintataari | kumykki | nogai | salaari | šoori | tataari | tofa | tšuvassi | turkki | turkmeeni | tuva | uiguuri | uzbekki